

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่องศึกษาการศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในครั้งนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยไว้ดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม (๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม และ (๓) เพื่อศึกษาแนวทางการนำหลักพุทธธรรมแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยผู้วิจัยสรุปผลจากการวิจัยพบว่า

๕.๑.๑ ปัญหาสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อม หมายถึง "สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา" รวมถึงสิ่งแวดล้อมในโลกนี้เป็นทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของ บ้านเรือน ถนน วัด แม่น้ำ ดิน ป่าไม้ ภูเขาระเบียบ เป็นต้น มีลักษณะและประเภทสิ่งแวดล้อมแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทย่อย คือ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (หรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต) และสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต (๒) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-Made Environment) แบ่งได้ ๒ ประเภทย่อยคือ ๑ สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม (Concrete Environment) และ ๒ สิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (Abstract Environment) เมื่อมีสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นก็ย่อมต้องเจอปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน ในปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยแบ่งออก ๔ หมวดใหญ่ ๆ คือ ปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ และ ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ เป็นต้น ล้วนมีสาเหตุมาจากการเพิ่มประชากรมนุษย์ ผลกระทบข้างเคียง (Side Effect) ของการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ขนบธรรมเนียมประเพณี – วัฒนธรรม – ค่านิยม – ความเชื่อ และการยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันนั่นเอง จากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่ อันจะส่งผลกระทบต่อสังคมไทย คือความเป็นอยู่และชีวิตมนุษย์ในปัจจุบันเช่น ซึ่งส่งผลก่อให้เกิดโรคร้ายเบียดเบียน เป็นต้น

๕.๑.๒ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สรุปได้ดังนี้

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามหลักไตรสิกขา คือ ไตรสิกขา ๓ ระดับสังคม จิต ปัญญา สิกขา ที่จะให้เกิดมรรค หรืออริยอันประเสริฐ คือสิกขาที่เป็นการฝึกฝนพัฒนาคนครบทั้ง ๓ ด้านของชีวิต ซึ่งเรียกว่า ไตรสิกขา แปลว่า การศึกษาทั้ง ๓ ที่จะกล่าวต่อไปชีวิตมี ๓ ด้าน การฝึกศึกษาที่ต้องประสานกัน ๓ ส่วนพัฒนาคนแบบองค์รวม จึงเป็นเรื่องธรรมดาของการศึกษาชีวิต และการ

ดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น แยกได้เป็น ๓ ด้าน คือ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตต้องติดต่อสื่อสารสัมพันธ์กับโลก หรือสิ่งแวดล้อมนอกตัว โดยใช้ทวาร ๖ ด้านจิตใจ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือแสดงออกทุกครั้ง จะมีการทำงานของจิตใจ และมีองค์ประกอบด้านจิตเกี่ยวข้อง เริ่มแต่ต้องมีเจตนา ความตั้งใจ ตั้งใจ หรือเจตจำนง และมีแรงจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่ง พร้อมทั้งมีความรู้สึกสุข หรือทุกข์ สบาย หรือไม่สบาย และปฏิบัติจากสุข-ทุกข์นั้น เช่น ชอบใจ หรือไม่ชอบใจ อยากจะได้ อยากจะเอา หรืออยากจะหนี หรืออยากจะทำลาย ซึ่งจะมีผลชักนำพฤติกรรมทั้งหลาย ตั้งแต่จะให้ดูอะไร หรือไม่ให้ดูอะไร จะพูดอะไร จะพูดกับใครว่าอย่างไร ฯลฯ และด้านปัญญา ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือแสดงออกทุกครั้ง ก็ตาม เมื่อมีภาวะอาการทางจิตใจอย่างหนึ่งอย่างใด ก็ตาม องค์ประกอบอีกด้านหนึ่งของชีวิต คือ ความรู้ความเข้าใจ ความคิด ความเชื่อถือเป็นต้น ที่เรียกรวมๆ ว่าด้านปัญญา

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามหลักอริยสัจจ์ คือ สังคมจะต้องผ่านการฝึกอบรมตนให้มีปัญญารธรรม คุณธรรม และจริยธรรม นั่นคือ ทุกฝ่ายจะต้องเป็นผู้รู้ดี คิดดี และทำดี ตามหลักอริยสัจจ์ หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือหลักโพธิปักขิยธรรม มีสติปัญญา เป็นต้น เพื่อขจัดเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดภาวะวิกฤต เช่น โลกร้อน เป็นต้น หรืออีกนัยหนึ่ง นักการเมืองและสมาชิกสังคมจะต้องตั้งตนและวางตนไว้ในธรรมคือ หลักกุศลกรรมบท มีกายสุจริต วาจสุจริต และ มโนสุจริต และ หลีกหนีอกุศลการบท คือ กายทุจจริต วาจทุจจริต และมโนทุจจริต ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งเรื่องทั้งปวง แสดงว่าทรงค้นพบนิยามหรือกฎธรรมชาติทั้ง ๕ เหล่านี้ พระองค์ทรงสอนเน้นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับธรรมนิยามจิตนิยาม และกรรมนิยาม พระองค์ทรงสอนเรื่อง อุดุนิยามและพีชนิยามเพียงเล็กน้อย ในทางกลับกัน นักวิทยาศาสตร์ศึกษาเน้นในส่วนที่ เกี่ยวข้องกับอูดุนิยามและพีชนิยาม ไม่ค่อยสนใจในส่วนธรรมนิยาม จิตนิยาม และกรรมนิยามนี่คือจุดเน้นที่ต่างกัน ระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ พระพุทธศาสนาจึงมองภาพรวมของโลกและชีวิตได้กว้างขวางมากกว่า ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ นิยามเป็นกฎธรรมชาติสากลที่ครอบคลุม ๔ กฎย่อยดังที่ กล่าวมาแล้ว แม้พระพุทธศาสนาจะศึกษาเน้นเรื่องธรรมนิยามจิตนิยามและกรรมนิยามก็จริง ถึงกระนั้นพระพุทธศาสนา ก็ไม่ปฏิเสธเรื่องอูดุนิยามและพีชนิยามที่เป็นจุดเน้นของวิทยาศาสตร์ เพราะเหตุนี้เอง พระพุทธศาสนาจึง ไม่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์

ดังนั้น ความคิดที่ว่าศาสนาพุทธสอนว่าทุกอย่างเกิดขึ้นจากกฎแห่งกรรมเท่านั้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นความคิดที่ไม่สมบูรณ์ เพราะกฎธรรมชาติไม่ได้มีแค่กฎแห่งกรรมเท่านั้น แต่ยังมีกฎธรรมชาติต่างๆ รวมกันแล้วถึง 5 กฎ และแต่ละกฎก็สำคัญเท่าๆ กัน ดังนั้น การวิเคราะห์ใดๆ ในทางพระพุทธศาสนา จึงต้องอิงกฎธรรมชาติกฎอื่นๆ ทุกกฎร่วมด้วย จากการค้นพบธรรมะดังกล่าวนี้ ทำให้เราทราบว่า ความรู้เรื่องจักรวาลวิทยาเป็นเพียงเลี้ยวหนึ่ง ของธรรมะที่พระ

ลัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบเท่านั้น ยังมีเรื่องราวอีกมากมายที่พระองค์ทรงค้นพบ แล้วมิได้นำมาตรัสให้ฟัง และเรื่องก็นำมาตรัสเล่านั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ฟังได้ขบคิดแนวทางในการ ปฏิบัติธรรมอันนำไปสู่ความพ้นทุกข์ซึ่งเป็นเรื่องหลักในชีวิต

จะเห็นได้ว่าสังคมาชาวพุทธนั้นเป็นสังคมที่ร่ำรวยปัญญาธรรม คุณธรรม และจริยธรรม คือมีหลักพุทธธรรมให้ได้ศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนอบรมตนได้ทั้งส่วนจิตวิญญาณ จิตและกายให้เจริญได้ ภายใต้อหังการ หลักคิด และหลักปฏิบัติที่ชื่อว่าไตรสิกขา คือ หลักเจริญปัญญา เจริญสมาธิ และเจริญศีล หรือที่รับรู้กันทั่วไปว่าหลักศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ให้ละเว้นอกุศลธรรมทั้งปวง แต่เจริญกุศลธรรม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด หรือหลักอริยสัจ ๔ หลักมรรคมีองค์ ๘ และหลักเหตุผลที่ชื่อว่า อทิปปัจจตาธรรม เป็นต้น ล้วนเป็นอหังการ หลักคิดและหลักปฏิบัติในการพัฒนาตนให้รู้ธรรม คือ รู้สภาวะธรรม เห็นธรรม คือ เห็นสัจธรรม ปฏิบัติธรรมคือ ปฏิบัติตามธรรม และปฏิเวธธรรม คือ ได้ผลตามธรรมในการดูแลแก้ไขปัญหของสิ่งแวดล้อมทางสังคมก็เกิดขึ้นได้ เพราะทุกคนมีความเข้าใจตนเองและสิ่งที่อยู่รอบตัวเราเป็นอย่างดี

๕.๑.๓ แนวทางการนำหลักพุทธธรรมแก้ไขปัญหาลสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือการปฏิบัติงานพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์ความเจริญในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อจัดปัญหาทางด้านปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ และ ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ ของสิ่งแวดล้อมให้หมดไป เพราะหากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหมดก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย โดยใช้หลักธรรมเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อม เช่น หลักไตรสิกขา อริยสัจ ๔ และ ธรรมนิยาม เป็นต้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจที่ควรจะได้รับการศึกษาเพิ่มเติมอีก ทั้งในด้านการสังคมาและทางด้านการวิจัยดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑) พระภิกษุสามเณรควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพราะว่า พระภิกษุสามเณรเป็นผู้มีเมตตาธรรมและประชาชนทั่วไปให้ความเคารพนับถือ ดังนั้น โอกาสที่จะสร้างความเข้าใจในการดูแลสิ่งแวดล้อมโดยผ่านกระบวนการตามหลักพุทธธรรม

๒) รัฐบาลควรส่งเสริมและสนับสนุนพระภิกษุสามเณรที่มีความเกี่ยวข้องกับ การดูแลรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม และมีรูปแบบการนำหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม

๓) ประชาชนต้องศึกษาหลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังและชัดเจนให้ มาก และ จัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรขึ้นมาแล้วกำหนดนโยบายอย่างชัดเจนในการทำงานด้าน สิ่งแวดล้อมไปกับรัฐบาล นอกจากนั้น ยังต้องเฝ้าระวังเชิงวัฒนธรรมทางสังคมด้วย

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องกฎเกณฑ์ธรรมชาติในทัศนะพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการนำหลักธรรมไปใช้พัฒนามนุษย์และสิ่งแวดล้อม ของสังคมไทย
- ๓) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องหน้าที่ของชาวพุทธในการบำรุงรักษาทรัพยากร สิ่งแวดล้อมในยุคสังคมไทยปัจจุบัน